

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF SUPPORTFOOD SECURITY

Сутність забезпечення продовольчої безпеки лежить у площині необхідності кожної людини систематично задовольняти свої першочергові фізіологічні потреби, зокрема в їжі. Систематичність вирішення цієї проблеми суттєво впливає на спосіб життя кожної особи та форми її співіснування з іншими представниками спільноти. Сучасне тлумачення продовольчої безпеки зводиться до створення державою базових умов, за яких її громадяни мають фізичний та економічний доступ до безпечних продуктів харчування в необхідній для підтримання життєздатності організму кількості. Досягнення прийнятого рівня продовольчої безпеки, який сприяє соціальній і політичній стабільності в суспільстві, можливе завдяки реалізації відповідного державного регулювання виробництва та споживання продовольства. Методичну основу забезпечення продовольчої безпеки становлять базові поняття «безпека», «небезпека», «виклик», «ризик» та «загроза», у змісті яких повинна бути врахована специфіка цього складника економічної безпеки держави.

Ключові слова: продовольча безпека, безпека, виклик, ризик, загроза, небезпека.

Сущность обеспечения продовольственной безопасности лежит в плоскости необходимости каждого человека систематически

удовлетворять свои первоочередные физиологические потребности, в частности в еде. Систематичность решения этой проблемы существенно влияет на образ жизни каждого человека и формы его сосуществования с другими представителями сообщества. Современное толкование продовольственной безопасности сводится к созданию государством базовых условий, при которых ее граждане имеют физический и экономический доступ к безопасным продуктам питания в необходимом для поддержания жизнеспособности организма количестве. Достижение приемлемого уровня продовольственной безопасности, который способствует социальной и политической стабильности в обществе, возможно благодаря реализации соответствующего государственного регулирования производства и потребления продовольствия. Методическую основу обеспечения продовольственной безопасности составляют базовые понятия «безопасность», «опасность», «вызов», «риск» и «угроза», в содержании которых должна быть учтена специфика этой составляющей экономической безопасности государства.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, безопасность, вызов, риск, угроза, опасность.

УДК 338.439.6(477)

<https://doi.org/10.32843/bses.64-4>

Харабовський Ю.І.

аспірант кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки Львівський державний університет внутрішніх справ

Kharabovskiy Yurii

Lviv State University of Internal Affairs

The essence of food security lies in the plane of the need for each person to systematically meet their primary physiological needs, including food. The systematic solution of this problem significantly affects the lifestyle of each person and the forms of his coexistence with other members of the community. The modern interpretation of food security comes down to the creation by the state of basic conditions under which its citizens have physical and economic access to safe food in the amount necessary to maintain the viability of the organism. Achieving an acceptable level of food security, which contributes to social and political stability in society, is possible through the implementation of appropriate state regulation of food production and consumption. The methodological basis for food security is the basic concepts such as «security», «danger», «challenge», «risk» and «threat», the content of which must take into account the specifics of this component of economic security. For the formation of methodological bases of food security methods are used: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms «security», «challenge», «risk», «threat» and «danger»; morphological analysis – to clarify the relationship between the basic concepts; graphic – for visual presentation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and conclusions of the study. With regard to food security, it is proposed to treat: security as stable economic and physical access of the population, despite the risks and threats, to food that meets medical standards, in quantity, quality and range sufficient to maintain health, efficiency and development of each person; challenge - processes, phenomena, events that do not affect the level of security, but indicate a change in the internal and external environment, which can provoke risks and threats; risk – actions carried out in conditions of limited information support, the results of which may affect the level of security positively, negatively, or not change it; threat – real events that cause a decrease in the level of security due to the impossibility or difficulty of economic and physical access of the population to safe food; danger – limited access of the population to quality and nutritious food in the amount necessary to maintain the viability of the organism.

Key words: food security, security, challenge, risk, threat, danger.

Постановка проблеми. Сьогодні проблема продовольчої безпеки для України стоїть надзвичайно гостро. З одного боку, наша країна, будучи орієнтованою на розвиток сільського господарства, щорічно збільшує обсяги експорту продовольства. Інший бік є протилежністю першому, адже мають місце такі обставини:

– військові дії на території країни, жертвами яких стали понад 4,4 млн осіб, які зазнають труднощів не лише стосовно постійного місця проживання, а й в отриманні доступу до необхідної кількості якісних продуктів харчування;

– зростання цін на внутрішньому ринку через експортну орієнтацію більшості товаровиробників, що ускладнює економічну доступність значній час-

тині населення до якісних продуктів у необхідній кількості.

Обидві обставини вимагають поліпшення державного регулювання у сфері продовольчої безпеки, що неможливо здійснити без чітко сформованих методичних основ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічні аспекти забезпечення продовольчої безпеки розглядаються у публікаціях таких науковців, як О. Білорус, І. Бінько, Ю. Валетова, В. Геєць, К. Голівкова, Л. Дейнеко, В. Єрмоленко, С. Кваша, В. Ковальов, С. Лушпаєв, Л. Міляр, Я. Пушак, Р. Трінько, В. Шлемко та ін. У їхніх дослідженнях обґрунтовано важливість наукового пошуку шляхів вирішення найбільш важливих проблем у

сфері продовольчої безпеки не лише у цілому, а й із конкретизацією на взаємопов'язаних рівнях: глобальному, національному, регіональному, домогосподарства та індивідуума.

Постановка завдання. Метою статті є формування методичних основ забезпечення продовольчої безпеки шляхом уточнення сутності базових понять «виклик», «ризик», «загроза», «безпека» та «небезпека».

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика забезпечення продовольчої безпеки розглядається в ракурсі формування ознак суті та рівня безпеки, але без детального окреслення базових для безпекознавства понять «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека». Безперечно, за основу можна брати трактування названих понять, які застосовуються стосовно економічної безпеки, але тоді відсутнє врахування специфіки забезпечення продовольчої безпеки, що знижує ефективність розроблення та реалізації управлінських рішень.

Відповідно до визначеного переліку термінів, які потребують уточнення стосовно процесу забезпечення продовольчої безпеки, виклик є найменш дослідженим. Причинами цього можна вважати той факт, що більшість науковців схиляється до думки, що поява виклику не спричиняє будь-яких суттєвих змін у рівні безпеки, а лише слугує сигналом, який доцільно взяти до уваги. Така позиція чітко прослідковується у публікації П. Копака, який виклики тлумачить як такі, що «...існують постійно та повинні розглядатися як потенційні, при цьому вони у певний момент часу під впливом різних факторів можуть набувати загострення і перетворюватися на реальні з можливими наслідками» [3, с. 15]. Унаслідок того, що в інших визначеннях поняття «виклик» акцентовано увагу на аналогічних аспектах, можна зробити висновок, що стосовно продовольчої безпеки такими викликами можуть бути прогнози обсягу майбутнього врожаю, динаміка цін на продукти харчування, зростання попиту на певний вид сільськогосподарської продукції на світовому ринку і т. д. У разі своєчасної реакції зменшується ймовірність виникнення загрози для забезпечення потреби населення в продуктах харчування.

Поняттю «ризик» приділяється суттєво більша увага, зокрема через активне застосування не лише в безпекознавстві, а й у більшості суспільно-політичних наук. Ця ж активність наукової спільноти спричинила появу кількох певним чином відмінних підходів до трактування ризику. Приділимо увагу лише основним, які найбільш актуальні для процесу забезпечення продовольчої безпеки. Так, перший підхід передбачає ототожнення ризику із загрозою та небезпекою. Така позиція чітко простежується у тлумаченні ризику авторства В. Ліпкана: «...можлива небезпека невдачі дій

... чи безпосередньо дії, пов'язані з такою небезпекою» [4, с. 14]. Погоджуємося з прихильниками цього підходу в тому, що ризик може передбачати негативний результат, але з позиції відображення сутності кожного із базових у безпекознавстві понять ототожнення його з небезпекою та загрозою скоріше є хибним кроком.

Другий підхід до трактування ризику передбачає розгляд його сутності у зв'язку з невизначеністю. Складно погодитися з окремими науковцями, які ототожнюють ризики та невизначеність. Такої позиції, зокрема, дотримується Дж. Сінклі, який визначає ризик як «...невизначеність, пов'язана з будь-якою подією або її наслідками» [5, с. 49]. Можна погодитися з тим фактом, що ризик виникає як результат відсутності необхідної за обсягом та якістю інформації, але на відміну від невизначеності його можна кількісно охарактеризувати та застосувати заходи з мінімізації.

Третій підхід нами сформований на основі узагальнення позиції науковців, які акцентують увагу на можливості отримання різних результатів унаслідок реалізації ризику. Така позиція доволі чітко відображена у трактуванні Л. Романенко та А. Коротаєвої, які доводять що ризик – це «...подія, що може відбутися або ні. У разі настання такої події можливі три економічні результати: негативний (програв, збиток), нульовий і позитивний (виграш, вигода, прибуток)» [7, с. 125]. Такий підхід конкретизує можливі результати, хоча не вказує на причини виникнення та шляхи досягнення позитивного результату.

Підводячи підсумки, доцільно констатувати, що з позиції забезпечення продовольчої безпеки ризик наявний у кожній ситуації внаслідок відсутності необхідної інформації, його мінімізація з одночасною орієнтацією на отримання позитивного результату вимагає застосування методів прогнозування та моделювання можливих варіантів розвитку подій із відповідною реалізацією захисних заходів, орієнтованих на недопущення втрат та збитків.

Наступним базовим поняттям, який є визначальним для процесу забезпечення продовольчої безпеки, є загроза. Аналогічно до ризику цей термін, перебуваючи в полі зору безпекознавців, характеризується дещо відмінним трактуванням сутності. Для чіткості сприйняття нами виділено два основних підходи. Перший передбачає тлумачення загрози як сукупності умов, чинників, процесів, потенційних чи реальних подій, які негативно впливають на рівень безпеки будь-якої соціально-економічної системи. Така позиція відстежується у публікації Б. Губського, де загроза подається як «...фактори, які безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку еко-

номіки та небезпеку для незалежного державного існування та добробуту народу» [1, с. 17]. На нашу думку, ключовим у трактуванні загрози, відповідно до цього підходу, є результат її реалізації, тобто такий, що суттєво впливає на рівень безпеки, а отже, не може бути проігнорований із метою збереження цілісності системи та досягнення нею інтересів.

Другий підхід передбачає ототожнення загрози та небезпеки. Доволі чітко цей аспект відображено М. Ермошенком, який доводить, що загроза – це «...конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов» [2, с. 39]. Уважаємо за доцільне погодитися з тим, що реалізація загрози спричиняє зростання рівня небезпеки, а отже, важливим є застосування захисних заходів, зокрема превентивного характеру, що сприяє зменшенню можливих утрат із застосуванням мінімальних ресурсів.

Останнім із базових для процесу забезпечення продовольчої безпеки є поняття «небезпека». Доцільно підкреслити той факт, що застосування терміна «небезпека» має такі ж давні історичні корені, як і безпека, оскільки ще в трактатах Цицерона обґрунтовувалася їх протилежна сутність. Небезпека окреслювалася як «...протилежність безпеки, тобто стан, що характеризується вразливістю, негативними наслідками впливу на оточуючих тощо» [9, с. 69]. Якщо ж взяти до увагу сучасне трактування, то серед значної кількості

можна виділити два підходи. Відповідно до першого, небезпека сприймається як негативне явище, що може спричинити втрати та зашкодити досягненню інтересів. Наприклад, М. Ермошенко окреслює суть небезпеки як «...об'єктивно існуючу можливість негативного впливу на якість явища, систему, механізм, соціальний організм, унаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо» [2, с. 107]. Інший підхід є більш радикальним і усядикує розуміння небезпеки як протилежності безпеки. Так, Н. Різник стверджує, що «...якщо безпека є найбільш сприятливим станом об'єкта дослідження, то небезпека – найбільш несприятливим, кризовим» [6, с. 119]. На нашу думку, саме другий підхід дає змогу встановити взаємозв'язок між усіма вище розглянутими поняттями, зокрема стосовно процесу забезпечення продовольчої безпеки (рис. 1).

Для формування сутності поняття «безпека» були взяті за основу власні дослідження, які передбачали узагальнення доробку українських та іноземних науковців із виокремленням ключових підходів [8, с. 80].

Наші міркування ґрунтуються на сприйнятті взаємопов'язаної пари «безпека – небезпека» як такого стану системи, коли безпека характеризується фактичною здатністю держави забезпечити доступність продуктів харчування відповідно до медичних стандартів для всіх громадян, а небез-

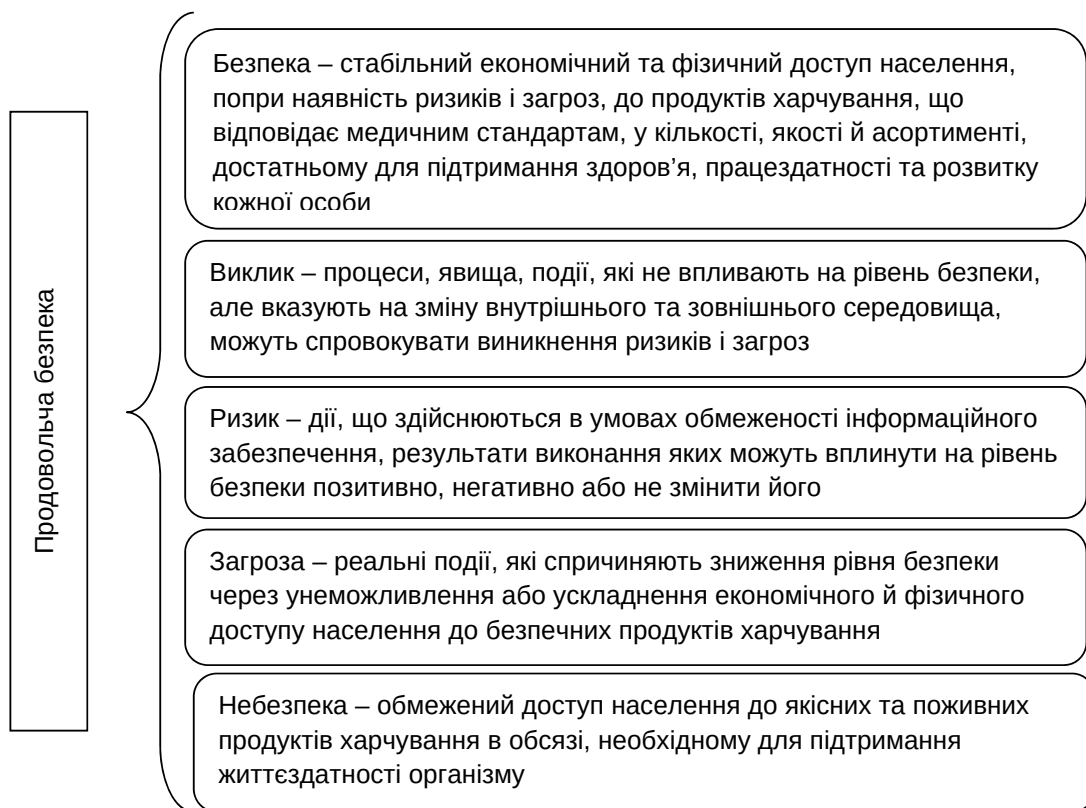

Рис. 1. Уточнення змісту понятійно-категоріального апарату продовольчої безпеки

пека – реальною відсутністю такої доступності, що може спричинити втрати людського ресурсу у катастрофічних масштабах.

Своєю чергою, виклик, ризик та загроза виступають формами небезпеки, які в різній формі або характеризують зміну ситуації щодо задоволення потреб населення, або ж указують на фактичну чи можливу зміну рівня безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи, доцільно ще раз підкреслити ту обставину, що рівень продовольчої безпеки суттєво впливає на інші складники економічної безпеки держави внаслідок об'єктивної потреби кожної людини в першочерговому задоволенні фізіологічних потреб, зокрема в їжі.

Забезпечення продовольчої безпеки вимагає застосування комплексного підходу, тобто виходячи з багаторівневості (міжнародна, національна, регіональна, групова та індивідуальна) та необхідності своєчасної реалізації захисних заходів у відповідь на появу та вплив викликів, ризиків та загроз із метою недопущення зростання рівня небезпеки.

Складність та важливість досліджуваної проблеми вимагає у подальшому зосередження уваги на ідентифікації ризиків і загроз виходячи із суттєвості їхнього впливу на рівень продовольчої безпеки внаслідок посилення глобалізаційних процесів та подальшої трансформації національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : Укрархбудінформ, 2001. 121 с.
2. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
3. Копка П.М. Якісні та кількісні оцінки загроз національній безпеці України. *Євроатлантична інтеграція. Бюлетень «Україна-НАТО»*. 2005. № 4. С. 122–126.
4. Ліпкан В.А. Безпекознавство : навчальний посібник. Київ : Європ. ун-т, 2003. 208 с.
5. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятия, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. Москва : Интел-Синтез, 1997. 278 с.

6. Різник Н.С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. 2007. Вип. 66. С. 118–123.

7. Романенко Л.Ф., Коротеєва А.В. Ризики у банківській діяльності. *Фінанси України*. 2003. № 5. С. 121–127.

8. Харабовський Ю.І. Теоретичні основи забезпечення продовольчої безпеки. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. 2020. № 6. С. 78–82.

9. Цицерон М.Т. Об обязанностях. Москва : Мир, 1999. 218 с.

REFERENCES:

1. Hubsykyi B.V. (2001) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: measurement methodology, status and security strategy]. Kyiv: Ukrarkhbudinform. (in Ukrainian)
2. Yermoshenko M.M. (2001) *Finansova bezpeka deravy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia* [Financial security of the country: national interests, real threats, security strategy]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. (in Ukrainian)
3. Kopka P.M. (2005) *Yakisni ta kilkisni otsinky otsinky zahroz natsionalnii bezpetsi Ukrainy* [Qualitative and quantitative assessments of threats to Ukraine's national security]. *Yevroatlantychna intehtratsiia. Biuleten «Ukraina-NATO»*, no. 4, pp. 122–126.
4. Lipkan V.A. (2003) *Bezpekoznavstvo* [Security studies]. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu. (in Ukrainian)
5. Oleynikova E.A. (1997) *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatiya, lichnost')* [Fundamentals of economic security (state, region, enterprises, personality)]. Moscow: Intel-Sintez. (in Russian)
6. Riznyk N.S. (2007) *Riznyk N.S. Teoretychni zasady formuvannia systemy diahnostryky ekonomichnoi* [Theoretical bases of formation of system of diagnostics of economic safety of bank]. *Visnyk Khark. nats. tekhn. un-tu silskoho hospodarstva*, vol. 66, pp. 118–123.
7. Romanenko L.F., Koroteieva A.V. (2003) *Ryzyky u bankivskii diialnosti* [Risks in banking]. *Finansy Ukrainy*, no. 5, pp. 121–127.
8. Kharabovskiy Yu.I. (2020) *Teoretychni osnovy zabezpechennia prodovolchoi bezpeky* [Theoretical foundations of food security]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho nats. un-tu im. V. I. Vernadskoho*, no. 6, pp. 78–82.
9. Tsitseron M.T. (1999) *Ob obyazannostyakh* [About responsibilities]. Moscow: Mir. (in Russian)